

Методичні рекомендації вчителям історії щодо вивчення пропедевтичного курсу «Історія України» в 5 класі у 2013/2014 н.р.

У межах навчального предмета «Історія України» в 5 класах загальноосвітніх навчальних закладах у 2013/14 н. р. вивчатимуть курс *Вступ до історії*.

Основною метою курсу є створення умов для успішного опанування учнями наступних систематичних курсів історії України та всесвітньої історії.

Головними завданнями курсу є:

- ✓ формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження;
- ✓ розвиток у школярів інтересу до предмета та мотивації до його вивчення.

Курс передбачає розв'язання низки загальнодидактичних завдань із розвитку пізнавальних можливостей та особистісних якостей учнів.

Після вивчення курсу учні будуть:

- ✓ знати і розуміти, що таке історія, як відбувається відлік часу в історії, як історики довідуються про минуле,
- ✓ застосовувати набуті знання та вміння для того, щоб визначати тривалість і послідовність історичних подій, співвідносити рік із століттям, розрізняти умовні позначки і знаходити місця історичних подій на карті,
- ✓ знаходити у підручнику та адаптованому тексті документа відповіді на запитання і складати розповідь про подію або постать за запропонованим учителем алгоритмом,
- ✓ зіставляти окремі події з історії родини з історією рідного краю та України, виявляти ставлення до історії, окремих подій та вчинків історичних діячів, оцінювати роль громадян, музеїв та історичної науки у збереженні минулого.

У новій чинній програмі зазначено кількість годин на вивчення курсу (загалом – 35 годин, 1 година на тиждень). Передбачено години для уроків узагальнення та тематичної перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок учнів, уроку підсумкового узагальнення та практичних занять. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки в програмі сформульовано як перелік умінь та навичок, що їх мають набути учні в процесі вивчення кожної теми. Програмою курсу обов'язково передбачено години **резервного часу**, які вчитель використовуватиме на власний розсуд.

Історичний *зміст* курсу реалізовано в хронологічній послідовності, що дає змогу створити конкретні образи історичних епох та сформувати чіткі просторові й часові уявлення учнів. Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10–11 років, в учнів формуються первинні знання та уявлення про розвиток історії як науки і як живої пам'яті про життя людей у минулому, про історичний час і простір, про що саме та про кого

пишуть історики. Передбачається ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів, – як письмовими, так і візуальними, а також речовими, включаючи пам'ятки, що формують навколишнє історичне середовище.

Курс не передбачає системного викладу інформації про минуле. Відібраний та запропонований у підручниках матеріал про події, явища, історичні персонажі тощо не є вичерпним і може доповнюватись вчителем за умови його збалансованості як з огляду подання національної та регіональної історії, так і багатоаспектності соціальної, політичної історії, історії культури та повсякдення.

«Вступ до історії» складається з трьох розділів, які дають змогу учням послідовно опанувати відповідну інформацію та початкові предметні уміння, що становлять основу подальшої історичної освіти школярів.

Першій розділ «Звідки і як історики довідуються про минуле» передбачає ознайомлення на рівні уявлень з поняттями:

«історичний час» та одиниці і способи його вимірювання, формування початкових уявлень про хронологічну послідовність та тривалість подій у часі, про співвідношення року зі століттям;

«історичний простір», формування початкових умінь працювати з історичною картою, її легендою та формування елементарних практичних навичок роботи з нею;

«історичні джерела», їх види і особливості, формування початкових умінь працювати з різними видами джерел.

Другий розділ «Про що і про кого розповідає історія» знайомить учнів з важливими подіями з історії України та видатними історичними особистостями у хронологічній послідовності.

Інформація третього розділу «Що історичні пам'ятки розповідають про минуле» спрямована на формування початкових уявлень про розвиток культури та про найвизначніші культурні надбання і пам'ятки українського народу.

За результатами вивчення курсу учні мають набути таких предметних компетентностей:

- ✓ позначати на лінії часу запропоновані вчителем дати подій, співвідносити рік зі століттям або їх частинами при не обов'язковому співвіднесенні з подіями; визначати (за вказаними датами) послідовність та тривалість подій, віддаленість від сьогодення;
- ✓ орієнтуватися на адаптованій історичній карті, показувати на ній територію України, її головні міста та рідне або найближче місто (село); основні події, зазначені у тексті параграфів.
- ✓ свідомо читати текст підручника, переказувати його основний зміст; відрізняти художній та науково-популярний історичні тексти; знаходити в тексті відповіді на поставлені запитання або ставити по кілька запитань до нього; складати простий план, добирати назву, знаходити в тексті історичні поняття і терміни та витлумачувати їх на основі тексту, свідомо застосовувати у навчальних ситуаціях;

- ✓ отримувати певну інформацію з різноманітних адаптованих історичних джерел, насамперед документальних та візуальних, робити нескладні висновки, узагальнення;
- ✓ на основі тексту та зображень стисло розповідати про історичну постать, складати план перебігу історичної події та кількома реченнями розповідати про неї на основі тексту, інших матеріалів підручника, висловлювати нескладні оцінні судження щодо історичних постатей і їх діяльності;
- ✓ описувати історичні пам'ятки різних історичних періодів, правильно застосовуючи необхідні терміни; визначати приналежність зображених на історичних ілюстраціях пам'яток, портретів історичних діячів до певних епох.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Форми та методи навчання історії в 5 класі, а також зміст історичної освіти повинні обов'язково узгоджуватися з віковими особливостями учнів. Організуючи роботу на уроках, учитель має віддавати перевагу розвивальним прийомам, уникати лекцій, конспектувань, рефератів та фронтальних зрізів знань.

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей та відповідно до державних вимог із загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – **практичні заняття**. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне із пропонуваних практичних занять присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів з допомогою вчителя над окремими питаннями теми з використанням різноманітних джерел знань (підручники, де вміщено тематичні історичні джерела – як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями під час екскурсій) Практичні заняття передбачають використання на уроці історичних джерел, насамперед наведених у підручнику. Адже ці джерела історії сприяють конкретизації історичного матеріалу, наповнюють зміст яскравістю та образністю, сприяють розвитку уяви та допитливості. Водночас, джерело, запропоноване для опрацювання п'ятикласникам, має бути лаконічним, простим і зрозумілим.

Під час практичного заняття вчитель є консультантом у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу залежно від віку та пізнавальних можливостей. Матеріали до практичних занять і методичні рекомендації щодо організації пізнавальної діяльності учнів подані в підручниках. Порядок проведення практичних занять і оцінювання їх

результатів та наявність домашнього завдання після нього залишається у компетенції вчителя.

Уроки узагальнення до окремих розділів та урок узагальнення до курсу мають на меті допомогти учням систематизувати вивчене, відрефлексувати процес навчання і повернутись до найскладніших моментів теми, курсу, піднести розуміння навчального матеріалу на новий рівень, використати міжкурсові та міжпредметні зв'язки. Елементарність, початковість курсу зумовлює певні труднощі в проведенні уроків узагальнення. Під час таких уроків акцент має бути також перенесений на вміння учнів. Тож кожна наступна тема має відзначатися вищим рівнем сформованості вмінь. Варто пам'ятати, що від п'ятикласників не вимагається тлумачення тих історичних понять, вивчення яких передбачено програмою у старших класах, відповідати на запитання, що вимагають системних знань і багатшого життєвого досвіду.

Звертаємо увагу, що регламентована навчальною програмою година тематичного оцінювання використовується для проведення **уроку контролю і корекції навчальних досягнень учнів**. Урок контролю і корекції проводиться із пропонуванням усних, письмових або комбінованих видів завдань. На правій сторінці журналу робиться запис «Урок контролю і корекції навчальних досягнень учнів із теми «_____»». На такому уроці оцінюється пізнавальна діяльність усіх присутніх п'ятикласників. Оцінка за урок контролю враховується під час виставлення бала за тему.

Принципове значення для організації навчання історії в 5 класі мають активні та інтерактивні методи. Передумовою активного навчання є чергування різних форм діяльності учнів. Наприклад, працюючи з текстом, учні можуть шукати відповідь на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, складати план, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, знаходити нові слова та витлумачувати їх насамперед додержуючись інструкцій підручника.

Роботу з підручником потрібно чергувати з коротким викладом (розповіддю) вчителя, роботою із зошитом. З огляду на вікові особливості п'ятикласників розповідь учителя не повинна мати нічого спільного з лекцією, а уроки жодною мірою не повинні зводитися тільки до читання й переказування тексту підручника. Немає потреби переповідати той матеріал, що викладений у підручнику, як і не потрібно ускладнювати виклад додатковою інформацією. Роль учителя – організувати бесіду навколо питань, що вивчаються у контексті теми чи розділу. На перших етапах навчання бесіда передує читанню, згодом читання передує бесіді. У бесіді обов'язково використовувати елементи міркування, запитання вчителя й відповіді учнів, логічні задачі та їх розв'язок. Слово вчителя має бути образним та емоційним, воно повинно апелювати до особистісного досвіду п'ятикласників.

Обов'язковою умовою успішного навчання історії в п'ятому класі є різноманітна самостійна робота учнів. Обов'язковим також для дітей цієї вікової категорії є актуалізація знань і життєвих уявлень учнів, повторення та закріплення вивченого на уроці. Тож плануючи урок, треба передбачити час на ці етапи, скориставшись для цього відповідними завданнями підручника.

З-поміж активних методів навчання заслуговують на увагу ігрові форми. Під час вивчення курсу може йтися як про створення окремих, епізодичних ігрових ситуацій, так і про застосування ігрових моделей навчання. Варто ширше використовувати урок-екскурсію, наприклад, до місцевого музею чи історичної пам'ятки. Доречними є ігри-подорожі чи ігри-дослідження, які можна сконцентрувати в часі, обмеживши однією темою або й одним уроком.

Забезпечення курсу навчально-методичною літературою

Пропедевтичний курс *Вступ до історії* укомплектований підручниками — переможцями Всеукраїнського конкурсу підручників для 5 класу загальноосвітньої школи: В.Власова (Видавництво «Генеза») та О.Пометун, І.Костюк, Ю.Малієнко (Видавничий дім «Освіта»).

Особливістю підручника В.Власова є те, що всі структурні елементи навчальної книги, як-от: текстові (основний текст, пізнавальні рубрики з фрагментами історичних документів) та позатекстові (апарат організації засвоєння та контролю, ілюстративний матеріал) – зорієнтовані на формування предметних компетентностей, а також на організацію рефлексивної діяльності, активну комунікацію та співпрацю учнів у навчанні.

Опрацьовувати основний текст у підручнику В. Власова запропоновано так: до кожного пункту параграфа сформульовано завдання на розвиток критичного мислення з використанням інтерактивних методик. Учням запропоновано у парах, чи групах, чи в загальному колі 1) передати зміст прочитаного трьома реченнями; 2) запропонувати до тексту інші назви: такі, які б передавали зміст тексту, втілювали б його основну думку, були б образними; 3) дібрати один іменник, два прикметники, три дієслова, які б розкривали зміст прочитаного; 4) сформулювати за змістом тексту 3–5 запитань, які починаються словами *Що? Хто? Де? Як? Коли?*, і 1 запитання *Чому?*, по черзі дати відповіді на них; 5) скласти розповідь, 6) намалювати ілюстрацію, 7) запропонувати відповідь на проблемне питання тощо.

Кожен параграф має блок питань, чітко сформульованих і таких, що дозволяють учневі вловити суть проблеми, націлюють його на самостійне осмислення й аналіз явищ та подій минулого. Після назви уроку вміщено основні питання, які опрацьовуватимуться, та сформульовано навчальні цілі відповідно до компетентісно орієнтованого підходу у вигляді *очікуваних результатів*. Наприкінці параграфа пропонується оцінити знання й уміння учнів відповідно до передбачуваних цілей уроку з допомогою рубрики «Перевірте себе». *Це дає змогу досягти завершеності навчального процесу в межах уроку*. Кожен урок завершує завдання рубрики «Рефлексія».

В основу підручника О.Пометун, І.Костюк, Ю.Малієнко закладена ідея активного залучення п'ятикласників до пізнання історії на всіх етапах уроку. Це реалізується через систему навчальних завдань, які спрямовують пізнавальну діяльність учнів на усвідомлення того, як минуле представлене в різних історичних джерелах та на розуміння основних подій вітчизняної історії. Важливим елементом роботи учнів з текстом підручника є цілеспрямована робота з історичними поняттями, яка має сформулювати уважне ставлення до мови та історії як сфери наукових знань. Оскільки процес пізнання історії у п'ятикласників тільки починається, авторами розроблені алгоритми роботи з джерелами, що забезпечуватиме набуття учнями важливих первинних дослідницьких навичок роботи з доступними джерелами знань, зокрема, адаптованими уривками з історичних творів, ілюстраціями, картами, фотографіями, зображеннями культурно-історичних пам'яток тощо. Водночас тлумачення основних понять курсу, висвітлення складних історичних явищ оптимально поєднує науковість і доступність.

Методичні пропозиції вчителям поєднують традиційні форми проведення уроку та інтерактивні, що максимально відповідає віковим особливостям учнів. Детально розписані практичні роботи допоможуть педагогам правильно організувати їх проведення, учням дослідити окремі питання історичного минулого України, поєднати розуміння національної історії з історією рідного краю на локальному рівні.

Особливістю підручника є забезпечення європейського контексту у викладі історії України, що дозволить учням побачити історію своєї держави на тлі загальних історичних процесів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Історичні знання п'ятикласників можна схарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, пов'язані в основному з уміннями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями, джерелами та адаптованою історичною картою. У компетенції вчителя залишається створення таких навчальних ситуацій, які максимально сприяють досягненню учнями очікуваних результатів навчання, адже елементарний рівень курсу передбачає можливість його успішного засвоєння кожним учнем.

У п'ятому класі написання рефератів не передбачено. Водночас варто заохочувати учнів до читання додаткової історичної літератури, до підготовки та участі у позаурочних тематичних заходах. Бали достатнього та високого рівня з історії може отримати п'ятикласник, який знаходить відповіді на запропоновані вчителем чи у підручнику запитання; складає простий план тексту і складає невелике історичне повідомлення; вміє виокремлювати історичну інформацію, тобто розповідає, про яку історичну подію чи постать йдеться, вміє сформулювати одне два запитання до тексту та супутніх зображень, демонструючи рівень розуміння запропонованої

інформації; позначає на лінії часу запропоновані дати, співвідносить їх зі століттями або їх частинами; знаходить на історичній карті місця найвизначніших подій тощо.

Варто пам'ятати, що перше знайомство з історією має бути цікавим, розвивальним, зрозумілим і доступним (і, вочевидь, не завжди легким!). Толерантність, урахування історичної поліконфесійності і багатонаціональності українського суспільства, увага до освітніх запитів учнів допоможуть вчителям зробити уроки історії уроками об'єднання і взаємоповаги.

Особливої уваги вчителів історії всіх класів потребує вивчення пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва. Традиційно зображення пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва залучають до предметної наочності – таких пам'яток матеріальної культури або їхніх реконструкцій, які дають змогу на основі безпосереднього сприйняття створювати в учнів достовірні зорові образи історичного минулого. Такі зображення служать опорою для розкриття сутності історичних явищ, дають змогу конкретизувати історичні факти, сприяючи формуванню історичних понять, розвитку дослідницьких умінь, пізнавального інтересу до минулого. Окрім того, пам'ятки архітектури виконують роль первинних джерел історичних знань школярів, адже вони справжні, документальні пам'ятки історії й культури досліджуваної епохи.

З метою виконання вимог програми історії, як-от: *характеризувати* культурні досягнення, *розпізнавати* найвідоміші пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, *стисло описувати* їх – комісією з історії Науково-методичної Ради МОН України було ухвалено Переліки пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва з історії України та всесвітньої історії, обов'язкові для розпізнавання учнями. (*Переліки будуть надруковані у фахових виданнях*).

Наявність переліків не означає, що вчителі на відповідних уроках не повинні звертатися до інших пам'яток, особливо якщо йдеться про уроки історії рідного краю, які мають невичерпний потенціал для залучення прикладів культурної взаємодії, формування толерантності та поваги до інших народів та їхнього культурного надбання.

Інформуємо також, що міністерство рекомендує серед інших курсів вивчати курс за вибором «Культура добросусідства» (автори Араджионі М.А., Смірнов О.К.), що сприяє поглибленню знань учнів з питань багатокультурності, історії, географії, культури та традицій народів рідного краю. Курс має позитивний вплив на розвиток міжкультурної освіти, виховної роботи, профілактику ксенофобії й зниження конфліктного потенціалу в освітньому середовищі.